

BUTLLETÍ del GRUP d'ESTUDIS SITGETANS

Any XXVII

Agost del 2003

Nº 106

Un viatge per la Vilanova cubana (i II)

Siurana Virgili i Suñé

ELS AMERICANOS

La tornada a la seva població nadiua

Amb el nom d'americanos es coneix aquelles persones que van marxar cap a Amèrica en busca de fortuna, i que, un cop aconseguida, tornaven al seu lloc d'origen. De retorn a les seves poblacions natal, els americanos feien ostentació de les seves riqueses i de la seva posició social. Sovint aquesta ostentació passava per l'edificació de grans casals amb jardí. A més, destinaven part de les seves riqueses a la caritat pública i al mecenatge i sovint part del seu capital servia per a fer inversions en el creixement urbanístic de la seva població.

Concretament, el Maresme i el Garraf són dues comarques identificades amb els americanos, i és fàcil reconèixer-hi els canvis que hi introduïren els tornats d'Amèrica que, d'una forma vertiginosa, van promoure aquesta transformació. Ells van vestir arquitectònicament el Garraf amb masos, cases, palaus i residències exquisides que han quedat com a testimoni de l'ostentació burgesa del moment i de l'aportació de grans capitals, que van ésser el motor econòmic que va fer possible la transformació de pobles i ciutats i la creació d'escoles i d'altres infraestructures ciutadanes. La construcció del ferrocarril i la pèrdua de les colònies va desviar o extingir aquell intens tràfec de mercaderies. Ara sols en queda el record, acompanyat d'aires de llegenda.

Molts, però, no van poder realitzar el seu somni americà: les malalties tropicals i la crua realitat van fer que bastants d'ells es quedessin en el camí i altres per sempre a Cuba, Puerto Rico o qualsevol altra de les colònies espanyoles. Els impressionants rastres que deixaren els nous rics americans ens fa oblidar que hi hagués altres americanos que es van esforçar molt i van patir moltes dificultats en l'aventura americana i que no aconseguiren reunir grans fortunes. Quan passegem per la comarca del Garraf hi podem veure construccions impressionants,

però no hem d'oblidar ni menysprear les petites cases d'on sortiren homes i dones que, amb una bona dosi de valentia, s'enfrontaren a greus dificultats per intentar millorar la seva qualitat de vida. Les havaneres són possiblement la millor mostra del sentiment d'aquests altres americanos.

Els americanos del Garraf

La comarca del Garraf és, sens dubte, la més important pel que fa a l'emigració catalana a Amèrica tant pel nombre d'emigrants com per la importància dels seus personatges. Ja des del segle XVIII mariners, patrons i comerciants de la comarca s'interessaren pel tràfic amb Amèrica, però no serà fins a principis del segle XIX quan aquests contactes, a voltes esporàdics i poc continuats, esdevindran font permanent i consistent d'enriquiment dels homes de la comarca i és a mitjans del segle XIX quan es produirà l'apogeu del fet americano.

La majoria d'ells faran importants inversions i fundaran societats mercantils, fabrils, culturals i benèfiques tant a Amèrica com a les seves poblacions d'origen. Els uns restaran per sempre més allunyats de la terra que els va veure néixer, els altres hi retornaran, però el que és ben clar és que la interrelació i la influència entre les dues societats, l'americana i la catalana, van ser molt estretes.

I això es veurà reflectit en les seves cases, en la construcció d'escoles, fonts públiques, fins i tot en l'art funerari. Tot aquest llegat arquitectònic, per la seva durada en el temps, més d'un segle i mig, serà molt variat, des del neoclassicisme al noucentisme, passant per l'eclecticisme i el modernisme. El fet americano és, doncs, encara present amb força a la nostra comarca i és un element imprescindible per conèixer la seva història i àdhuc les seves gentes.

Els americanos vilanovins

Les cròniques de l'illa de Cuba del segle XIX estan plenes de noms vilanovins que en el seu dia van fer les maletes amb la intenció de fer les amèriques.

Salvador Samà, president de la Societat de Beneficència de Naturals de Catalunya a Cuba, des de 1884 fins 1886, és un dels vilanovins que apareix a diversos llibres de l'època. Samà fou, segons les cròniques del temps, una persona de gran representació durant el mandat del general Tacón i va arribar a ser vocal del Banc Espanyol de Cuba, el 1856.

Tot i que el llibre *Los catalanes en América*, editat el 1921 a L'Havana, no parla dels negocis que va fer el vilanoví, el qualifica d'opulent terratinent i explica que va arribar a presidir una comissió de caràcter social: fou el dipositari de la subscripció pública anomenada *Donatiu patriòtic en honor dels ferits i famílies dels morts en la invasió de 1851*. Aquesta comissió va recaptar diners per a les famílies que van patir els efectes de les guerres de Càrdenas i Pozas. A l'edifici actual d'aquesta societat catalana encara hi ha un quadre de Samà penjat en una de les habitacions, que actualment és utilitzada com a magatzem per a medecines.

Els llibres de l'època destaquen també el nom d'Antoni Samà, que va fer fortuna a Matanzas. Potser era Antoni Samà i Vilardell, un cosí de Salvador Samà i Martí.

També a Matanzas destaca la figura del fill de Vilanova Joan Antoni Soler i Morell, comte de la Diana. Aquest vilanoví, fill de Pau Soler Ballester, va heretar part de l'*ingenio* La Diana i va expandir la seva fortuna amb la compra de les accions familiars del seu germà Leandro i l'adquisició de l'*ingenio* Santa Filomena, de l'enginyer Ramiro. Actualment, aquesta empresa sucraera es diu Cuba Libre. La família Soler es va establir a Vilanova i la Geltrú el segle XVIII després de traslladar-se des de Santa Magdalena de Capelles fins a la comarca del Garraf.

Un altre americà vilanoví destacat és Joaquim Gumà. Nascut el 21 de novembre de 1845 a la nostra ciutat, va ser enviat als Estats Units quan tenia 19 anys per seguir els seus estudis. Al cap de dos anys va entrar a treballar a l'empresa comercial Gumà Hermanos, dirigida pels seus germans Francesc i Casimiro. El 1884, quan ja s'havia dissolt l'empresa familiar, es va traslladar a L'Havana i va començar a participar en el negoci dels *ingenios*. Anys després fundaria l'Estadística Azucarera, que encara rep el nom de la família Gumà. Casimiro arribaria a ser alcalde de Matanzas. Les cròniques del temps narren també com els vilanovins van tenir participació en la divulgació de la cultura catalana.

També l'americà Marià Almirall va contribuir decisivament en la celebració de les Festes Montserratines, el 1875, a la localitat de Caibarién.

La participació vilanovina no es va reduir només a

l'àmbit econòmic. Gabriel Carol i Garrigó va ser un dels vilanovins, nascut el 5 d'agost de 1859, que va fer-se un nom entre la classe política i administrativa del país. Carol va arribar a ser un alt funcionari de la Secretaria d'Agricultura. El seu pare havia marxat cap a Cuba quasi a la trentena d'anys, amb la intenció de casar-s'hi i fundar un negoci de comerç. Les cases La Carolina i Recreo van tenir un gran renom a Càrdenas i Matanzas.

Les cròniques parlen també d'un altre vilanoví, Joan Artigas Mestre, resident a La Salud, que és definit com un català de soca-rel, treballador i de vida exemplar.

El nom de Vilanova i la Geltrú també apareix de retruc en una de les cròniques d'un llibre publicat per l'historiador Carlos Martí, a principis de segle XX. Segons explica Martí, Josep Xifré i Casa, natural d'Arenys de Mar, va deixar la seva fàbrica sucraera, el 1850, a un compatriota també català, de Vilanova i la Geltrú.

Vegem una petita biografia d'uns quants americanos vilanovins il·lustres i quina va ser la seva obra

Josep Antoni Vidal i Pascual

Va néixer a Vilanova i la Geltrú el 1770 i va residir llargues temporades a L'Havana, on morí el 7 d'agost de 1843. Era comerciant i quan el 1799 anà a Cuba establí un comerç a L'Havana, dedicat als teixits. Ajudà amb diners Catalunya durant la invasió bonapartista. El 1815 fou un dels principals socis de la *Compañía de Seguros Marítimos de La Habana* i fou nomenat comanador de l'orde d'Isabel la Catòlica.

En el codicil del seu testament disposà que 40.000 pesos fossin invertits en la construcció d'un aqüeducte que abastés d'aigua a Vilanova i la Geltrú. La societat "Samà, Raventós i Cia", constituïda a l'efecte, fou la que en tingué cura. La portada d'aigües s'inaugurà l'any 1861. Aquell mateix any, els vilanovins feren palès el seu agraïment vers Josep Antoni Vidal, erigint la font commemorativa que es troba a la plaça de Miró, segons projecte de l'arquitecte Francesc de Paula del Villar.

Josep Tomàs Ventosa i Soler

Va néixer a Vilanova el 30 de desembre de 1797 i va morir a L'Havana el 1874. És considerat un dels personatges més destacats de la història de Matanzas, i de Cuba en general.

Era comerciant, polític i filantrop. El 1809, quan tenia 12 anys i en plena guerra del Francès, va marxar a Matanzas per començar a treballar en l'empresa tèxtil. Al cap de pocs anys va obtenir gran renom a causa de la seva activitat i de la seva participació en la vida social i també notables beneficis.

La seva fortuna li va permetre dedicar-se a la política. Josep Tomàs va començar la seva carrera el 1839 a la Diputació Patriòtica. Més tard va assolir càrrecs privats i va ser alcalde de Matanzas en dues ocasions (1847 i

1852). També es va dedicar a la filantropia. Va fer bastants viatges d'anada i tornada entre Matanzas i Catalunya i, preocupat per l'analfabetisme, va impulsar a Vilanova tot d'actuacions per eradicar-lo. Així, un cop decretada la desamortització dels béns de l'Església, va adquirir, el 1846, uns terrenys que tenien els caputxins i en va fer una venda simulada amb la condició que s'hi construïssin unes escoles públiques gratuïtes per a nois i noies, les quals s'inauguraren el 15 de setembre de 1854, sense grans cerimònies, perquè en aquell temps pesava sobre la vila una mortífera epidèmia de còlera.

Cinc anys abans s'havia obert a la ciutat cubana de Matanzas un edifici escolar semblant, que, com el de Vilanova, era presidit per una estàtua seva amb un llibre obert a les mans. La que s'instal·là a Vilanova va ser portada de Matanzas. També creà una casa de beneficència (1846), una biblioteca pública (1847) i altres obres.

En un dels seus viatges patí una malaltia cerebral i, retornat a Cuba, morí a la ciutat de L'Havana el 30 de juliol de 1874. A Vilanova li fou erigit un monument a la plaça de la Vila que ell urbanitzà. També el recorda una part de la rambla Transversal, dita rambla Ventosa, que per cert sempre ha mantingut el nom que es posà en el mapa fet per Gumà i Ferran.

Els Samà.

Els Samà constitueixen una nissaga amb antiga presència a les terres del Garraf, des de la baixa edat mitjana fins als nostres temps. Va viure, doncs, totes les fases del nostre desenvolupament agrícola i comercial, amb la culminació de la seva aventura ultramarina.

No podem silenciar la fama de negrers que s'atribuïa als Samà. Val a dir que a Vilanova i a tota Catalunya era pública la fama de negrer que es donava a tothom que s'enriquia aviat i molt en la seva estada als territoris ultramarins. El tràfic d'esclaus era comentat arreu amb acritud, però els responsables es mantenien en l'anonimat. Però ara les coses han canviat i podem veure com en molts textos es diu que Salvador Samà participava en el tràfic negrer juntament amb altres catalans de l'època¹.

Salvador Samà i Martí

Membre de la família que acabem d'esmentar, en la qual alternen boters, traficants, exportadors, navegants i armadors, Salvador Samà i Martí nasqué a Vilanova el 13 d'abril del 1797. El 1811 va deixar Vilanova, als catorze anys d'edat, i va anar a L'Havana a treballar a la casa comercial del seu oncle Pau Samà i Parés, important armador que arribà a tenir un carener propi, la Casa Blanca, a la badia de L'Havana, i va prosperar notablement fins a assolir una fortuna consolidada. L'oncle va morir l'any 1832 i des de llavors Salvador Samà es va

responsabilitzar de l'empresa.

L'any 1850, quan es lliuraren els primers combats contra els insurgents que aspiraven a la separació de Cuba, Samà fou nomenat comandant de la Milícia Voluntària que va formar-se per a la defensa de la integritat de la sobirania espanyola. En aquesta milícia arribà a obtenir l'alta graduació de coronel honorari.

L'any 1859, Salvador Samà va introduir al port de L'Havana la important millora d'un dic flotant. També tenia interessos en diverses companyies, instal·lades totes a la ciutat de L'Havana, fet que l'abona com a poderós navilier.

Quan sorgí la guerra marroquina de l'any 1860, campanya en què destacà el general Prim, contribuï amb 18.000 duros a la subscripció que s'inicià per al sosteniment de l'exèrcit d'operacions i amb 20.000 duros més per ajudar els ardots voluntaris catalans.

El mateix any 1860 inicià i propulsà la construcció del camí de ferro de L'Havana a Marianao, el lloc on Salvador Samà i Martí havia fixat la seva residència, obra per la qual el 10 de desembre de 1860 la reina Isabel li va concedir el títol de marquès de Marianao. També fou senador del Regne i condecorat amb la Gran Creu d'Isabel la Catòlica.

Salvador Samà estigué sempre ben disposat a contribuir amb el seu donatiu a totes les subscripcions a què se'l va requerir. Així el veiem ajudant a la construcció de l'església de Santa Maria del Mar, avui parròquia de la Immaculada, a l'enderroc de les tres cases que barraven el pas de la Rambla per la part de la plaça de les Neus, als socors dels obrers en atur forçós per causa de la crisi cotonera i a la fundació de la Societat d'Aigües Samà, Raventós i C^a, constructora de l'Aqüeducte del Príncep Alfons, assortidor a Vilanova de les aigües procedents de Castellet, dites l'Aigua Vella. El seu donatiu figurà també a la llista dels que van contribuir a la construcció de la primera secció de la carretera de Sitges.

La família Samà havia anat minvant per una sèrie de defuncions i Salvador, celibatari obstinat, va sofrir una profunda depressió, agreujada per altres circumstàncies, com la guerra de Secessió nordamericana, la caiguda dels sucres i altres, i va emmalaltir a començament de l'any 1866. La malaltia s'allargà uns mesos fins que morí, fadrí, el 22 de juny de 1866. La notícia va arribar a Vilanova divuit dies després, el 10 de juliol, i es va publicar al *Diario de Villanueva* l'endemà.

En sentir-se malalt Salvador Samà féu testament. Quan fou obert, es sabé que deixava 10.000 duros a l'hospital de la vila, altres 10.000 duros al Patronat de Pobres i 30.000 duros per a la creació d'un col·legi de primer i segon ensenyament que fos regentat pels pares escolapis. Les empreses i el marquesat serien heretats

¹ FRADERA BARCELÓ, JOSEP M.: *La participació catalana al tràfic d'esclaus 1789-1845*, pàgs. 119-139. GUIMERÀ RAVINA, AGUSTÍN: *Marins catalans en el tràfic d'esclaus: els viatges del capità Llopis i Llopis (1817-1819)*, pàgs. 291-312.

pel seu nebot Josep Samà i Mota.

Al seu enterrament concorregueren 130 cotxes, prova de l'afecte que se li tenia a L'Havana, i el Segon Batalló de Voluntaris del qual era coronel. L'any 1887 les seves despulls es van traslladar a Barcelona.

El Col·legi Samà de l'Escola Pia

En el llegat de Salvador Samà a favor d'una escola d'escolapis estava d'acord amb l'opinió dels vilanovins cubans que es comprometien a donar el seu suport econòmic a semblant fundació.

En esdevenir-se la seva mort, Salvador Samà i Martí va atorgar testament en data del 24 de març del mateix any, davant del notari Felip Mª de Soya, en el qual deixava 30.000 duros perquè s'invertissin en l'establiment de la segona ensenyança a Vilanova sota la direcció dels escolapis. Cas de no instal·lar-se el col·legi, passaria el llegat a l'Hospital de Caritat de la vila.

Ja feia temps que Vilanova i la Geltrú estava negociant amb els escolapis perquè obrissin a Vilanova un col·legi. Hom pensà que podria adaptar-se a aquesta finalitat el local que destinà Josep Tomàs i Ventosa a escoles públiques, però l'ajuntament argüia que calia el consentiment de Ventosa. Però com que aquest havia estat inhabilitat per una malaltia mental que li atribuïa el seu germà Francesc,² fins a la mort de Josep Tomàs, que s'esdevingué l'any 1874, no es podia arranjar aquest problema.

El llegat de 60.000 escuts que féu Salvador Samà animà els partidaris de l'Escola Pia, però esclataren els trasbalsos dels moviments revolucionaris de l'any 1868: la interinitat, el regnat d'Amadeu I, la I República, la Guerra Civil, el govern provisional del general Serrano i la restauració de la monarquia. Els esdeveniments alteraren la situació política i portaren al poder elements dits progressistes, partidaris, molts d'ells, de la supressió de l'ensenyança religiosa.

Restablerta la pau, passà a ocupar l'alcaldia de Vilanova Francesc de S. Vidal i Torrents, dramaturg i poeta, cofundador del Teatre Català. Es nomenà, llavors, una comissió que havia d'insistir en les negociacions amb l'Escola Pia fins a deixar ultimada la fundació. El 30 de setembre del 1876 es prengué l'acord municipal d'establir un col·legi de segon ensenyament regentat pels escolapis, gratuït per a tots els alumnes encara que fossin forasters. Aquest acord fou el punt de partida de les negociacions que seguiren.

El cos municipal conferí plens poders a Teodor Creus i Corominas, el qual portà a terme la comesa que se li va assignar. El dia 15 de novembre del 1876 s'arribà a un

acord sobre el conveni de fundació i l'endemà es va signar la corresponent escriptura. Mentre es procedia a la construcció de l'edifici, el dia 13 d'agost del 1877 van venir a Vilanova, sota la direcció del rector Eduard Llanas, els escolapis destinats a la fundació, i van ocupar interinament l'edifici de les escoles públiques d'en Ventosa.

L'edifici del Col·legi Samà va erigir-se en un emplaçament escollit amb gran encert, seguint els plànols de l'arquitecte Jeroni Granell. Coroleu el descriu així: *"Este edificio que por su solidez, grandiosidad y elegancia es digno de una capital de primer orden, da una idea muy ventajosa de la cultura y desprendimiento de sus patronos y constituye para los vilanoveses un motivo más de legítimo orgullo."*

El dia 24 de setembre del 1879 va tenir lloc la inauguració del Col·legi Samà, descrit, com hem vist, com a honor i orgull de Vilanova i glòria predilecta dels escolapis catalans. El van lliurar a l'orde Rafaela Torrents de Samà, mare de Salvador Samà i Torrents, hereu del títol de marquès de Marianao, per defunció del seu besoncle, Salvador Samà i Martí. A la façana noble de l'edifici hi ha l'escut marquesal de Marianao, i als costats, dins d'uns caironats, els anagrames de RT a l'esquerra i SS a la dreta, inicials de la mare i el fill.

Pau Soler i Morell

Nascut i mort a Vilanova i la Geltrú (1822-1900), fou terratinent i empresari. Molt jove anà a Cuba, on ja havia estat el seu pare, Pau Soler i Ballester, i hi adquirí terres per a la producció de canya de sucre i la cria de bestiar.

Tornà el 1844. A Roma es casà per poders amb Bonaventura Romeu, cosina seva. El 1845 tornà a Matanzas, on residia el seu germà Leandre. Féu diversos viatges de Cuba a Vilanova, on s'establí el 1855.

Enriqueit amb els negocis cubans, contribuï a la portada d'aigües a Vilanova, al finançament de la nova casa de la vila i participà com a soci en diverses fàbriques de teixits. Participà des dels inicis en l'empresa del ferrocarril (1857) i el 1878 era president de la junta de govern de la Societat Anònima del Ferrocarril de Valls a Vilanova i Barcelona. El 1881 fou membre del Consell d'Administració de la Societat dels Ferrocarrils de Madrid i Saragossa a Barcelona. Fou director de la primera Caixa d'Estalvis a Vilanova i de les cases Soler, Ferrer i Cia. i Fènix. També fou vicepresident del Banc de Vilanova, projecte de Francesc Gumà.

Francesc Gumà i Ferran

² La inhabilitació de Josep Tomàs fou promoguda pel seu germà menor, Francesc Ventosa Soler, quan el primer, en un rampell de generositat, oferí a la S. B. N. C. la donació de 140.000 pesos. El segon s'hi oposà, i instruí un expedient de demència contra el primer, el qual s'allargassà tant, que morí primer el germà petit, Francesc, el 1866 i el gran visqué encara vuit anys més amb inhabilitació cautelar.

Fill de Sebastià i de Marina Ferran, nasqué a Vilanova i la Geltrú a la casa pairal del carrer de Sant Gervasi, cantonada amb el carrer de Sant Joan, el 27 de març de 1833, el mateix any en el qual el seu pare era un dels fundadors de la fàbrica de la Rambla.

Als 15 anys començà a treballar de meritori a la fàbrica del seu pare, però aviat es cansà dels seus limitats horitzons, de manera que un any després embarcava cap a Cuba i s'establí a Matanzas, ciutat de la costa del nord de l'illa, a l'est de L'Havana, on hi havia ja una important colònia de vilanovins. Al poc temps de residir a Cuba, arribà a Gumà la notícia de la defunció del seu pare. Francesc Gumà que era l'hereu de la família, ja que malgrat ser el tercer fill era el primer noi, va obtenir la possessió de la major part del patrimoni familiar i va associar-se amb l'empresa on treballava, d'on no trigà a ser director gerent. Dos dels seus germans van anar a reunir-se successivament amb ell i van formar la gran casa de comerç Gumà Germans, que perdurà fins a l'any 1883.

Va contraure matrimoni l'any 1858, quan tenia 25 anys, amb Cristina Surís, cosina seva i oriünda de Lloret de Mar, de 19 anys d'edat. Gumà adquirí tal prestigi que fou vocal del Banc d'Espanya i tinent d'oronel del cos de voluntaris. El 1871, vint-i-cinc anys després d'arribar a Cuba, va decidir, per raons de salut tornar per a sempre a Vilanova i la Geltrú.

Ja a la seva ciutat natal, després d'una primera negativa del Congrés, anà a Madrid el 27 de novembre del 1876 a convèncer els diputats catalans de la necessitat d'una via fèrria amb trajecte Barcelona-Vilanova-Valls. Vint dies més tard era publicada i sancionada pel rei la llei que permetia la construcció de l'esmentat ferrocarril, sense subvenció, però, ni auxili de l'estat.

La fatalitat arribà a Gumà amb la mort de la segona de les seves filles, Marina, de prop de 18 anys d'edat, el 22 de maig de 1877. Aquest fet el deixà abatut, i durant uns mesos va viure en la més completa soledat. El dia 4 de juliol de 1878, però, quedava constituïda la Societat Ferrocarril de Valls a Vilanova i Barcelona, de la qual en Francesc Gumà fou nomenat director gerent. Les obres del ferrocarril s'iniciaren a bon ritme, però la desgràcia tornà a l'il·lustre vilanoví. El 7 de juliol de 1879 moria el seu nét, Sebastià Olivé, i el 12 del mateix mes moria també, víctima de l'escarlatina, la seva esposa Cristina Surís, de 39 anys d'edat. Aquests luctuosos esdeveniments tornaren a enfonsar psíquicament Francesc Gumà.

El 29 de desembre de 1881 arribà el tren a Vilanova i la Geltrú i Francesc Gumà fou aclamat com un autèntic heroi. Fart i cansat de les adversitats, Gumà dimití com a director gerent de la companyia el 22 de febrer de 1886. També presentà la dimissió del càrrec directiu que tenia al Banc de Vilanova, però no li fou acceptada.

Gumà, amb 54 anys, havia gastat la major part del seu capital en el que foren els seus dos somnis: el ferrocarril i el banc. Els anys van passar i el desembre del 1912

començà una dolorosa malaltia que acabaria amb la seva vida. Era el dia 12 quan Gumà patí un atac apoplèctic del qual semblà recuperar-se l'endemà. Però el dia 14 va recaure i va entrar en un estat de salut gravíssim. Ja no se'n sortiria.

Francesc Gumà i Ferran morí el dilluns 16 de desembre de 1912 amb 79 anys d'edat en el mateix poble que el va veure néixer, Vilanova i la Geltrú. Era la mort d'un dels vilanovins més il·lustres i del més insigne patrici i protector que va tenir mai la capital del Garraf.

Cronologia de l'activitat vilanovina de Francesc Gumà

1864 Col·locació de 38 bancs de pedra a la Rambla Principal.

1871 Projecte i sol·licitud d'un carrilet de via estreta entre Vilanova i Barcelona

1872 Construcció de l'actual cementiri.

1872 Construcció de la capella bizantina al cementiri.

1872 Perllongació de la rambla Principal fins a la rambla Transversal (la carretera general).

1873 Plantada dels arbres plataners de la rambla Principal.

1873 Plantada d'arbres plataners de la rambla Transversal.

1874 Donació de l'escola de nenes del barri de la Marina.

1875 Col·locació de les voreres de la rambla Principal.

1875 Realització de la memòria d'un projecte de port.

1876 Elaboració del plànol de l'Eixample de Vilanova.

1876 Restauració del frontis de l'església de Sant Antoni.

1876 Projecte i sol·licitud de la línia de ferrocarril Valls-Vilanova-Barcelona

1877 Perllongament de la rambla Principal fins a la fàbrica de Mar.

1877 Impulsor de la carretera de les costes del Garraf.

1878 Lliurament de terrenys per la perllongació de la rambla Transversal.

1880 Projecte i sol·licitud del ferrocarril directe Madrid-Saragossa-Barcelona

1880 Finançament dels canelobres dels fanals de l'enllumenat de la rambla de la Pau.

1881 Lliura els terrenys del carrer Forn del Vidre per unir la rambla amb la plaça de l'Estació

1881 Funda el Banc de Vilanova.

1881 Finançament de l'edifici de l'estació, i dels tallers del ferrocarril de Vilanova.

1881 Cessió dels terrenys de la Biblioteca-Museu Balaguer.

1881 Inauguració del ferrocarril en el tram Barcelona - Vilanova.

1882 Inauguració del parc Gumà, donat a la ciutat.

1882 Promou l'Exposició Regional de Vilanova.

1882 Cedeix terrenys de la seva vivenda per a l'alinea-

ció dels carrers de S. Gervasi i S. Joan.

1882 Artífex de la creació del servei ferroviari de correus entre Vilanova i Barcelona

1884 Inauguració de la línia de ferrocarril fins a Valls.

1901 Ven terrenys a l'industrial italià Giovanni Battista Pirelli per a instal·lar la fàbrica Pirelli.

Vilanova en el moment de la independència de Cuba

El febrer de 1895, el pronunciament de José Martí, líder del Partit Revolucionari de Cuba, inicià la guerra a l'illa amb la consegüent remesa de soldats des de la península i canvis de comandaments militars. L'agost d'aquell mateix any es produí la rebel·lió de Filipines. A l'abril següent, s'inicià oficialment la guerra entre Espanya i els Estats Units, després d'una forta pressió internacional. L'1 d'abril, a la batalla de Cavite, a Filipines, són destruïts els navilis espanyols i el 12 de juny es declarà la independència de Filipines. El 12 d'agost s'iniciaren les negociacions per a la independència de Cuba que quedà establerta en el Tractat de París, signat el 31 de desembre de 1898.

Què passava a Vilanova aquell any 1898? Vilanova tenia 11.600 habitants. El *Diario de Villanueva i Geltrú*, creat el 1850, era l'única font d'informació local i publicava també notícies de Cuba. A més, hi havia el setmanari *La Defensa*, òrgan del Cercle Catòlic, i els butlletins de la Biblioteca-Museu Balaguer i de l'Ateneu Vilanoví, amb periodicitat irregular.

Era alcalde Pau Soler i Rovira que ho fou des de l'1 de gener de 1894 fins a juliol de 1899. Durant el segle XIX fou ell qui més temps va estar en el càrrec després de Magí de Grau i Pujades. Pau Soler i Rovira, de sobrenom el Caldero, era pagès i boter i vivia al carrer de la Muralla Estava afiliat al Partit Republicà de Francesc Pi i Margall. Amb la seva elecció s'inicià una època d'estabilitat municipal.

Amb Pau Soler a l'alcaldia, l'ajuntament va emprendre algunes obres públiques per tal de reduir l'atur. Durant el seu mandat es va encarregar el primer projecte de grup escolar que es coneix.

Al carrer dels Caputxins hi havia els establiments més moderns i elegants de Vilanova que s'estenien pels carrers adjacents com el de Sant Gregori, la plaça de la Verdura i la de Riego. Confiteries i pastisseries, obradors de xocolata, sastreries, botigues de sabates, de cereria, de sombrereria, de rellogeria, alternaven amb altres d'adrogueria i ultramarins. Els noms d'algunes botigues eren *El lente de oro*, *La Polaca*, *La Habanera*, *La Confianza*. Dels divuit regidors del Consistori de 1898, com a mínim sis eren botiguers.

El Banc de Vilanova era l'única entitat financera de la localitat, fundada el 1881 per contribuir al finançament del ferrocarril i per facilitar les operacions mercantils de la indústria i el comerç local.

En aquest món, el sentiment de derrota, a causa de la

pèrdua de les Filipines i Cuba, fou general entre totes les classes socials, que lamentaven la pèrdua d'uns territoris que tothom, independentment de les seves tendències polítiques, considerava espanyols. Hi havia un sentiment de desencís i d'incertesa pel futur. Les fàbriques tèxtils treballaven a ritme baix, amb el temor d'haver de tancar.

El desastre colonial marcà el final d'una certa relació entre Vilanova i Cuba. Molts vilanovins que havien emigrat amb la intenció de fer fortuna, van retornar. El comerç amb la colònia va disminuir i la freqüència dels viatges d'anada i tornada de persones va minvar considerablement. Alguns vilanovins que tenien negocis arrelats a Cuba, però, van mantenir-los en la nova situació i van adoptar, molts d'ells, la ciutadania cubana. I amb el pas del temps les relacions amb Cuba es van anar normalitzant i es van mantenir ben bé fins a la guerra civil.

LA VILANOVA CUBANA

Records cubans a Vilanova

Són molts els elements cubans que encara persisteixen en la nostra vida quotidiana, de tal manera que durant molt de temps els seus habitants l'anomenaven popularment L'Havana Xica.

Cal parlar, però descomptat, de l'herència arquitectònica que ens van deixar els nostres avis. Quan passem per places i carrers de la vila, segurament, no ens fixem en el fet que alguns edificis, fonts, monuments o construccions són el reflex de la Vilanova esplendorosa del segle XIX. Alguns ja han oblidat el seu origen. D'altres, avui per avui, acullen entitats o edificis municipals.

Altres mostres de la vinculació de Vilanova amb Cuba la podem trobar en àmbits tan diferents com la música (la "salsa", el "merengue" o la "cumbia") o la gastronomia. En la gastronomia hi ha plats i menús amb noms i aires cubans. Moltes salses tenen com a base el tomàquet. Aquestes salses, així com les mongetes, els estofats i molts plats de carn fan servir el *sofrito*. El sofregit és ceba fregida, pebre verd, all i orenga en oli d'oliva.

Inicialment denominat "vi de sucre", el rom adquireix aquest nom després de 1688. La paraula procedeix de la contracció de *rumbilion*, que venia a significar caldo de tallos. En el segle XIX el rom era encara aspre, fins que en la segona meitat d'aquest segle es va inventar un rom superior, més refinat, amb aroma més suau i subtil. És en aquest context quan l'any 1878 neix la marca Havana Club, una marca que ha estat estretament lligada aquests darrers anys a l'economia local de Vilanova i la Geltrú i ha estat la fàbrica Giró de Vilanova la seva porta d'entrada al mercat europeu.

El *mojito*, i també el *cubalibre* i el *daiquiri*, de plàtan, *frappé* i *rebelde*, tots ells preparats a base del rom obtingut de la canya de sucre, s'han integrat plenament a les

cartes de la majoria de bars i pubs de la ciutat.

És clar, doncs, que l'esperit cubà, fruit de l'herència que va arribar d'Amèrica de la mà dels nostres americans, ha arrelat en la vida quotidiana de Vilanova i la Geltrú. Si hi pensem una estona, podrem arribar a la conclusió que si no haguessin existit els americans, les viles de la comarca del Garraf no serien el que avui són.

RECORREGUT PER LA VILANOVA CUBANA

Parc Gumà i Ferran: *Promotor:* Francesc Gumà i Ferran. *Jardiner:* Ramon Oliva. *Any de construcció:* 1881. *Adreça:* Rambla Samà s.n. *Comentari:* És un lloc d'esbarjo que Gumà i Ferran va fer construir per evitar que davant de les Escoles Pies es pogués edificar, i deixà testat que sempre hauria d'estar obert. El parc està gairebé igual que quan va ser construït.

Col·legi Samà: *Promotor:* Hereus de Salvador Samà i Martí. *Mestre d'obres:* Jeroni Granell i Mundet. *Any de construcció:* 1877-1879. *Funció:* Escola dels Escolapis. *Adreça:* Rambla Samà 154. *Comentari:* Les Escoles Pies van ser construïdes els anys 1877 a 1879 pels hereus de Salvador Samà i Martí, copropietari de la Societat d'Aigües Samà, Raventós y Cia, el qual abans de morir, deixà escrit en el seu testament l'ordre de construir una escola de primer i segon ensenyament.

Can Pahissa: *Promotor:* Sebastià Soler i Miró. *Arquitecte:* Josep Mª Miró i Guibernau. *Any de construcció:* 1916-1921. *Funció:* Actualment Casal d'Avis. *Adreça:* Rambla de la Pau 46. *Comentari:* És la casa que féu construir entre els anys 1960 i 1921 Sebastià Soler i Miró, comerciant del guano a Xile.

Foment Vilanoví: *Promotor:* Joan Samà i Martí. *Arquitecte:* Josep O. Bernadet. *Any de construcció:* 1853. *Adreça:* Plaça de les Cols 10. *Comentari:* L'actual Foment Vilanoví va fer-lo construir Joan Samà i Martí l'any 1862, per ubicar-hi el Círculo Vilanovés, una de les societats més actives i que reunia un sector important de la població per tal de celebrar balls, carnavals, etc. Amb la construcció de centres recreatius com aquest va canviar la celebració d'un dels aspectes més distintius de la ciutat, el Carnaval, el qual deixà de celebrar-se al carrer per fer-ho progressivament a les societats privades.

Monument a Gumà i Ferran: *Promotor:* Ajuntament i aportacions locals i de Cuba. *Arquitecte:* Ramon Padró i Pedret. *Any de construcció:* 1881-1883. *Adreça:* Plaça d'Eduard Maristany. *Comentari:* El van promoure el mateix ajuntament de Vilanova i la Geltrú, vilanovins i cubans. L'escultura superior representa Catalunya, les altres quatre representen Barcelona, Vilanova, Valls (les tres poblacions per on circulava el tren) i la via fèrria. A les quatre cares del mig de l'escultura hi ha les inscripcions d'homenatge a Gumà i Ferran i les dates d'inici i final de les obres. Els quatre medallons són els retrats dels principals impulsors de l'obra, entre el quals destaquen Gumà i Víctor Balaguer.

Font de la plaça Miró: *Promotor:* Samà, Raventós y Cia. *Arquitecte:* Francisco de Paula del Villar. *Any de construcció:* 1861. *Adreça:* Plaça de Miró de Montgròs. *Comentari:* La font, de gran volum, contrasta amb les reduïdes dimensions de la placeta Miró de Montgròs, on està col·locada. Està dedicada al filantrop Josep Anton Vidal i Pascual, que va néixer a Vilanova i la Geltrú l'any 1770. A principi del segle XIX, es va establir a L'Havana, on després de residir-hi 44 anys, hi va morir deixant una considerable fortuna. En les seves últimes voluntats va ordenar que es destinessin 40.000 pessetes a la construcció de les canonades i les instal·lacions necessàries per portar aigua potable a Vilanova i la Geltrú. En el testament figurava també la condició de construir quatre fonts per a ús públic. Malgrat el disseny de J. A. Vidal i Pascual, l'ajuntament va acordar que només s'aixecaria una font, però això sí, de considerables proporcions i dedicada a la memòria de l'il·lustre pròcer. La primera pedra s'instal·là l'any 1861, amb motiu de la solemne inauguració de la portada d'aigua potable a la vila de la qual Vidal i Pascual en va ser patrocinador. La font, de cos octagonal massís, és de marbre. En la cara que dona al carrer Pàdua es pot observar un relleu amb el bust de Josep Anton Vidal. A la part contrària s'hi troba una placa de marbre on consta la voluntat del filantrop americano: perquè la seva aportació econòmica "se invierta en la construcción del acueducto en la villa de mi nacimiento a fin de que surta, de agua viva, su vecindario de cuyo beneficio carece hoy".

Monument a Josep Tomàs Ventosa: *Promotor:* Comissió formada per al dit monument. *Arquitecte:* Bonaventura Pollés i Vivó i Damià Campeny i Estrany (escultor). *Any de construcció:* 1881 (primera pedra). *Adreça:* Plaça de la Vila. *Comentari:* El monument a Josep Tomàs Ventosa, situat al centre de la plaça de la Vila, enllaça amb la tradició del monumentalisme estatuari característic de les darreres dècades del segle XIX a Catalunya, d'igual manera que ho fa el monument als propulsors del ferrocarril. El monument no va ser concebut com un tot sinó que va ser el resultat de la composició d'una estàtua de bronze de l'homenatjat, existent ja en vida d'aquest, i un pedestal de pedra. Ambdues peces són d'autor desconegut, però el pedestal sembla atribuïble a l'arquitecte municipal Bonaventura Pollés. Totes aquestes circumstàncies especials, però, no desvirtuen el caràcter del monument, el qual, a més a més, té una singular rellevància històrica i ciutadana. Com a elements singulars cal destacar l'estàtua de Josep Tomàs Ventosa amb els escuts de Vilanova i Barcelona als peus, el de Vilanova davant i darrere, i el de Barcelona als costats. Incorpora una placa al davant amb la inscripció: "Al eminente patricio Don José Tomás Ventosa". A la placa del darrere es pot llegir la inscripció: "Este monumento erigido por suscripción se inauguró el día 26 de febrero de 1883".

BIBLIOGRAFIA

Llibres:

ARMESTO I MIRÓ, JOSEP M.: *Apunts Històrics de Vilanova i la Geltrú*, Vilanova i la Geltrú (Ed. Societat Cultural i Recreativa Gran Penya) 1981.

AUTORS DIVERSOS: *Americanos i Indianos. Arquitectura i urbanisme al Garraf, Penedès i Tarragonès (Baix Gaià)*, Vilanova i la Geltrú (Biblioteca-Museu Balaguer) 1990.

COMAS I GÜELL, MONTSERRAT - LLOMPART I MALLORQUES, GLÒRIA: *Americanos/Indianos. L'altra cara del Garraf*, Vilanova i la Geltrú (Ed. Col·lecció Garraf: Aula Romànica) 1997.

JUNQUERAS, ORIOL: *Els catalans i Cuba*, Barcelona (Ed. Proa, La Mirada històrica) 1998.

MARTÍNEZ I ROIG, XAVIER: *El Banc de Vilanova*, Vilanova i la Geltrú (Ed. Llibres de l'Arc) 1998.

VIRELLA I BLODA, ALBERT: *Vilanova i la Geltrú. Imatges de la ciutat i de la comarca*, Vilanova i la Geltrú (Institut d'Estudis Penedesencs), 1987 (edició facsímil).

VIRELLA I BLODA, ALBERT: *Evolució històrica de l'ensenyament a Vilanova i la Geltrú i la fundació de l'Escola Pia*, Vilanova i la Geltrú (Institut d'Estudis Penedesencs / Escola Pia) 2001.

VIRELLA I BLODA, ALBERT: *L'aventura ultramarina de la gent de Vilanova i la Geltrú i la nissaga dels Samà*.

Vilafranca del Penedès (Ed. Museu de Vilafranca) 1990.

Articles:

COLL, ISABEL: *Sitges en el temps del Modernisme*, Ruta Europea del Modernisme, novembre 2000.

COLL I MIRABENT, ISABEL: *Mostres d'un impuls cultural d'amplis horitzons a Vilanova i la Geltrú*, Miscel·lània Penedesenca 1986, pàgina 160-182.

L'Aventura vilanovina d'ultramar, Centenari del Diari de Vilanova. 1898-1998. 31 de juliol de 1998.

REDACCIÓ: *Restauració del patrimoni*, La Revista de Vilanova i la Geltrú n° 36, octubre 2000, pàgina 18-43.

REDACCIÓ: *El reportatge... Cuba*, La Revista de Vilanova i la Geltrú, pàgina 17-43.

REDACCIÓ: *1898-1998: Vilanova i la independència de Cuba*, L'Hora del Garraf, 29 de setembre de 1995, p. 20.

ROSICH, MIREIA: *Un any per al record*, La Revista de Vilanova i la Geltrú n° 38, desembre 2000, p. 21-43.

VIRELLA I BLODA, ALBERT: *El mite de l'Havana Xica*, Revista Foment 1 agost 1985, pàgina 9-10.

VIRELLA I BLODA, ALBERT: *Un monument, un home i un edifici escolar*, Revista Foment, 1 agost 1984, p. 13-15.

Arxius consultats:

Arxiu Històric Municipal de Vilanova i la Geltrú.

Biblioteca Municipal Joan Oliva i Milà.

Biblioteca- Museu Víctor Balaguer.

Consell Comarcal del Garraf.

EL GRUP D'ESTUDIS SITGETANS

FA MÉS DE VINT-I-CINC ANYS

QUE TREBALLA PER LA CULTURA SITGETANA

PUBLICANT LLIBRES I FENT CONFERÈNCIES I EXPOSICIONS

PRINCIPALMENT SOBRE TEMES LOCALS

**SI HI VOLS AJUDAR,
FES-TE'N SOCI**

Pots dir-ho a L'Eco de Sitges (Bonaire, 6), deixar una nota al local del G.E.S.
(Bosc, 9) o dir-ho a qualsevol membre de la junta